

УДК 631.115.8(094.5)
© 2010

В.Ю. Гринчук

*Білоцерківський
національний аграрний
університет*

** Науковий керівник —
доктор економічних наук
О.М. Варченко*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КООПЕРАТИВНОГО РУХУ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА *

*Висвітлено зарубіжний досвід кооперативного
руху у сфері виробництва та переробки молока.*

Постановка проблеми. Актуальність узагальненого зарубіжного досвіду функціонування кооперативів у сільському господарстві, їх об'єднання в національні та міжнародні системи зумовлені тим, що при кооперації забезпечується оптимальне поєднання між дрібними сільськогосподарськими товаровиробниками і великими переробними підприємствами, постачальницько-збутовою системою.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Окремі аспекти зазначених проблем частково досліджували В. Зіновчук [1], Л. Молдаван [2], А. Пантелеймоненко [3], А. Стадник [5], Г.В. Черевко [6] та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Однак, особливості функціонування системи кредитної кооперації у провідних країнах світу та її адаптації у вітчизняних умовах потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження — установлення принципів, закономірностей і тенденцій розвитку кредитної кооперації у провідних країнах світу та обґрунтування чинників активізації розвитку ефективної кредитно-кооперативної системи в Україні.

Результати досліджень. Установлено, що традиційно найрозвиненішою є фермерська кооперація у країнах Північної Європи. Так, у Данії та Фінляндії через кооперативи реалізується до 90% усього товарного молока, у Швеції та Норвегії кооперативи здійснюють до 100% переробки і збуту молока. У країнах Центральної Європи рівень вертикального кооперування дещо нижче, однак у цих країнах більше половини молочної продукції реалізується через кооперативи: у Франції частка кооперативних продажів молока становить 50%, Німеччині — 65, Нідерландах — 84% [6].

Високим рівнем розвитку кооперативного сектору характеризується молочна галузь США, саме у ній з'явилися перші кооперативи на території країни. Так, у 1841 р. Анн Пикет із Lake Mills (штат Вісконсін) організувала кооператив з виробництва сиру. Практично того ж року у штаті Коннектикут кілька фермерів організували спільне виробництво молочних продуктів. Ці два виробництва, засновані на об'єднанні зусиль незалежних товаровиробників молока, прийнято вважати першими американськими кооперативами. До 1890 р. у США нараховувалося близько 1000 агропромислових кооперативів, майже дві третини з них займалися виробництвом та продажем молочної продукції. До кінця 1930 р. на кооперативи припадало 36% усього національного виробництва масла і 25% виробництва сиру. Крім виробництва

молочної продукції, кооперативи також стали здійснювати маркетингове забезпечення реалізації свіжого молока [7]. Дослідження особливостей функціонування молочних кооперативів у США дало змогу встановити, що їхня кількість досягла максимальної у 40-х роках XX ст. (2300 кооперативів у 42 штатах). У 2000 р. працювало лише 213 молочних кооперативів, зареєстрованих у 29 штатах країни. До кінця 2005 р. у США самостійно функціонували лише 196 кооперативів молочного напрямку. Однак скорочення кількості кооперативів зумовлено укрупненням розмірів і масштабів діяльності. Так, у середині 30-х років XX ст. 2270 кооперативів щорічно переробляли та реалізовували 14 млн т, а у 2005 р. цей показник зріс до 65,5 млн т при скороченні кількості кооперативів до 196. Частка проданого молока через кооперативи в загальному обсязі товарного молока у 2005 р. становила 86%. Отже, лише 14% молока у країні реалізується компаніям, які належать приватним інвесторам (таблиця).

Нині спостерігається тенденція об'єднання невеликих і середніх кооперативів з метою ефективнішої маркетингової діяльності щодо розширення обсягів продажу та організації економічно вигідної переробки молока. Процес концентрації в кооперативному секторі США зумовлений також й особливостями антимонопольного законодавства, яке не розглядає об'єднання фермерів як загрозу конкуренції. У результаті з'явилися великомасштабні кооперативні структури Dairy Farmers of America, California Dairies, Inc., Land O'Lakes Inc та ін.

У США прийнято таку класифікацію молочних кооперативів. *Збутові кооперативи* (Bargaining-only cooperatives) створюються, як правило, невеликими фермами, обсяг виробництва молока яких є незначним. Основна мета їх — знайти покупців на молоко за найвигіднішою ціною та умовами реалізації. Основний недолік цього виду кооперативів — високий маркетинговий ризик для товаровиробників молока. Коли пропозиція на ринку перевищує попит, кооператив змушений продавати молоко за заниженими цінами або нести великі витрати на пошук нових ринків збуту, що унеможливорюється внаслідок обмеженого терміну реалізації молока. Отже, відсутність виробничих потужностей для переробки молока за тривалішим терміном зберігання знижує можливість збутових кооперативів пошуку покупців. Зазначимо, що у збутових організаціях США 74% усіх молочних кооперативів, але їх частка у загальному обсязі ви-

Діяльність молочних кооперативів у США [8]

Показник	Рік				
	1935	1992	1997	2000	2005
Кількість молочних кооперативів	2270	265	226	213	192
Частка молочних кооперативів у загальному числі сільськогосподарських маркетингових кооперативів, %	27,0	12,0	12,0	13,0	13,0
Кооперативами перероблено і реалізовано молока, млн. т	14,1	55,6	57,8	61,9	65,5
Частка кооперативів у загальному обсязі перебіленого і реалізованого молока в США, %	48,0	82,0	83,0	82,0	86,0

робництва та реалізації молока всіма кооперативами незначна — 24% у 2005 р. Це пояснюється тим, що значна частка збутових кооперативів невеликі — у середньому щорічний оборот молока одного кооперативу становить менше 22 650 т.

Кооперативи зі збуту та часткової переробки молока («Bargaining-balancing» cooperatives) відрізняються від збутових тим, що вони мають 1—2 невеликих переробних заводи. Однак основною функцією цих кооперативів залишається оптова реалізація свіжого молока. Виробничі потужності використовуються лише при порушенні рівноваги між попитом на сире молоко та його пропозицією. У цьому випадку виробляються молочні продукти тривалого терміну зберігання. Ці кооперативи дають можливість нейтралізувати високий маркетинговий ризик попереднього виду кооперативів, однак вони мають високі постійні витрати, зумовлені недовантаженням виробничих потужностей в періоди, коли попит на молоко перевищує пропозицію фермерів. Як правило, для невеликих кооперативів ці витрати є значними, внаслідок чого вони припиняють свою діяльність. За останні 10 років кількість кооперативів по збуту та частковій переробці молока скоротилася удвічі. Зазначимо, що деякі з них об'єдналися з більш потужними виробничими кооперативами, інші втратили свої виробничі функції і продовжували функціонувати як збутові. У 2000 р. кооперативи зі збуту та часткової переробки молока займали 6% загальної кількості молочних кооперативів США і мали частку в обсязі виробленого та проданого молока кооперативами 10% [9].

Основні ресурси *переробних кооперативів* (Manufacturing processing cooperatives) сконцентровані на виробничих функціях. Вони володіють одним або кількома великими переробними заводами, потужність яких дає можливість досягати так званого позитивного ефекту від масштабу виробництва. Лише невелика кількість від загальної пропозиції молока членами кооперативу реалізується оптом у нефасованому вигляді, основна частина молока йде на переробку та виробництво молочної продукції. Їх поділяють на кооперативи з виробництва рідких молочних продуктів; твердої молочної продукції; вузькоспеціалізовані на виробництві певного виду фірмової продукції, найчастіше сиру; диверсифіковані.

Ринок рідкого молока є найбільш зрілим і конкурентним, він вимагає від діючих на ньому товаровиробників значних фінансових ресурсів і висококвалі-

фікованого управління маркетингом своєї продукції. Ці кооперативи використовують усі переваги від переробки молока та оперативної доставки продукції фермерів — членів кооперативу кінцевим споживачам, що забезпечує швидке повернення вкладених коштів. Однак, останніми роками в США з'являються нові кооперативи цього виду (в основному невеликі й середні), їхня частка у загальній кількості становить 2%, а відсоток від обсягу переробленого та реалізованого молока всіма кооперативами — 1% [9].

Установлено, що кількість кооперативів із виробництва твердої молочної продукції (масло, сухе молоко, сир) також є невеликою. У 2005 р. у США нараховувалося всього 3 таких середніх кооперативи, частка яких у загальних обсягах виробництва та реалізації молока всіма кооперативами становить 2%. Ці кооперативи характеризуються недостатньою гнучкістю на зміни ринку, внаслідок чого останніми роками розширюють свою продуктову лінію та перетворюються у диверсифіковані кооперативи [8].

Невеликі і середні кооперативи спеціалізуються на задоволенні потреб певної групи споживачів на ринку і концентрують свої зусилля та використовують усе молоко для виробництва фірмової продукції (найчастіше сиру) для специфічних ринків. Вузька спеціалізація дає змогу їм концентрувати всі маркетингові ресурси на одному сегменті ринку, на якому вони використовують свої головні переваги у конкурентній боротьбі з потужнішими конкурентами — висока якість та унікальність продукту. У 2005 р. у США функціонувало 22 вузькоспеціалізованих кооперативи (10% загальної кількості молочних кооперативів), на частку яких припадає 1% від сукупного обсягу молока, переробленого та реалізованого через кооперативи.

Диверсифіковані кооперативи виробляють широкий товарний асортимент молочної продукції, а також можуть надавати різні послуги своїм членам (наприклад, з постачання насіння, добрив тощо). Вони представляють собою великі організації, що володіють власними переробними заводами. Щорічно кожний диверсифікований кооператив переробляє не менше 23 тис. т молока. Саме тому, незважаючи на невелику частку у загальному обсязі кількості молочних кооперативів — 7%, вони мають найвищу частку в обсязі молока, виробленого та реалізованого через кооперативи, — 62%. Разом з тим, останніми роками спостерігається тенденція щодо скорочення кількості диверсифікованих кооперативів. Із 1992 до 2005 рр.

їхня кількість скоротилася з 19 до 12. Однак це відбувається не внаслідок припинення діяльності або виходу з ринку, а за рахунок розвитку вертикальної та горизонтальної інтеграції у галузі. Диверсифіковані кооперативи об'єднуються з дрібнішими кооперативами з метою розширення товарного асортименту та освоєння нових ринків.

Установлено, що нині в економіці США набула розвитку кооперація серед кооперативів. Так, різноманітні кооперативи можуть співпрацювати з метою досягнення більш повного задоволення потреб своїх членів. Молочні кооперативи, члени-товаровиробники яких розміщені на одній території, часто укладають угоди спільної доставки молока на переробний завод, скорочуючи тим самим транспортні витрати [10]. Іншим прикладом кооперації серед молочних кооперативів є створення спільного маркетингового агентства, яке діє як збутовий агент. Зазвичай цей спосіб кооперації використовують кооперативи, що спеціалізуються на виробництві одного виду молочної продукції. Вони одержують переваги централізованого маркетингу та формують ринкову інформацію більш доступною для своїх членів. Іноді кілька кооперативів для ефективнішої збутової, виробничої або постачальницької діяльності створюють інший кооператив, функціонування якого контролюється кооперативами, які його створили. У 2004 р. на території США їх діяло 2, вони мали не пряме членство.

Одержало розвиток у сфері виробництва та переробки молока акціонерне товариство. Встановлено, що ця форма колективної інтеграційної співпраці між виробниками молока та переробними підприємствами набула поширення у Чехії. Так, фермери (ферми), які становлять більшість власників у переробних компаніях, продають свою продукцію (переважно молоко й м'ясо) компаніям, власниками яких вони є. За такого підходу переробні компанії контролюють фермери через акції. Найвідомішою у країні компанією такого типу є MILKAGRO, яка функціонує як акціонерне товариство, акціонерами якого є близько 150 ферм. Нині основний капітал MILKAGRO становить 350 000 000 CZK (12,5 млн євро). В свою чергу компанія MILKAGRO управляє через акції (51%) молокопереробним підприємством OLMA, другим за величиною у Чехії товаровиробником молочної продукції, та м'ясопереробною компанією (100% акцій).

Висновки

Сільськогосподарські кооперативи, які домінують у ряді країн у сфері переробки та збуту молока (іноді спільно або за допомогою державних організацій), створили ефективну мережу переробки та збуту продукції, а також підприємств з виробничого обслуговування процесу виробництва продукції тваринництва, що включає плеєнну справу, контролюючу та консультативну діяльність, ветеринарне обслуговування, комп'ютеризацію галузей тваринництва тощо. Нині кооперативи ве-

дуть широку інформаційно-консультаційну діяльність на основі функціонування розгалуженої мережі закладів і служб, пов'язаних з науково-дослідною роботою, організацією навчання, впровадженням досягнень науки у виробничу практику та ін. У вітчизняному молочному підкомплексі можуть успішно розвиватися і функціонувати кооперативні формування практично усіх розглянутих форм, що зумовлено різноманітністю умов господарювання та історичним досвідом.

Бібліографія

1. *Зіновчук В.В.* Кооперативна ідея в суспільному господарстві України і США [Текст]. — К.: Логос, 1996. — 224 с.
2. *Молдаван Л.В.* Розвиток сільськогосподарських кооперативних банків в Україні//Наук. вісн. НАУ. — К., 2007. — Вип. 111. — С. 42—49.
3. *Пантелеймоненко А.* Біля витоків кооперативних принципів. — 2007. — Вісник кредитної кооперації. — 2007. — № 2. — С. 58—61.
4. *Подгорбунских П.Е.* Интеграционные связи и взаимоотношения в региональном молочном подкомплексе/П.Е. Подгорбунских, Е.В. Анисимова//Экономика с.-х. и перерабатывающих предприятий. — 2003. — № 4. — С. 45—46.
5. *Стадник А.* Відродження кредитних кооперативів/А. Стадник//Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 96—100.
6. *Черевко Г.В.* Фермерська кооперація в зарубіжних країнах. — Львів, 1994. — 120 с.
7. *Kenneth Bailey W.* Marketing and Pricing of Milk and Dairy Products in the United States. — Iowa State University Press AMES, Iowa First ed., 1997. — 281 p.
8. *Kraenzle C.A., Eversull E.E.* Co-ops increase share of farm marketing; share of farm supply sales dips slightly//Rural Cooperatives May-June, 2006. — P. 19—21.
9. *Carolyn Liebrand.* More than one way ... (Dairy co-ops pursue varied paths to structural change)//Rural Cooperatives magazine, September-October, 2005. — P. 20—24.
10. *Cooperatives in the Dairy Industry/Cooperative Information Report 1 Section 16* — United States Department of Agricultural: Washington, 2006. — 84 p.
11. *Steven Erickson, Jay Akridge, Barnad and David Downey.* Agribusiness and management, 3 rd edition. — McGraw-Hill, 2006. — 622 p.